

Antonina Kłoskowska

Rozwój socjologii francuskiej

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 22/1, 101-106

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Od 1960 roku Ośrodek Badań Grup Społecznych wydaje sprawozdania o ograniczonym nakładzie. Najważniejsze to:

L'intégration du citoyen à sa ville et son quartier (4 broszury, 1961—1962);

Les comportements et les besoins des Parisiens en relation avec les structures de l'agglomération (1963).

Rozprowadzanie tych prac o ograniczonym nakładzie objęło przede wszystkim, ale nie wyłącznie, świat naukowców. Utworzono w Wydawnictwach Robotniczych nową serię pt. *Ewolucja życia społecznego*. Zarezerwowano ją dla pewnych prac (badań), których możliwości zastosowania interesują szerszą publiczność.

Nie można ograniczać publikacji rezultatów badań do wąskiego kręgu „znawców”, nie udostępniając ich szerszej publiczności, chyba że rozprowadzi się je wyłącznie wśród specjalistów i użytkowników rozporządzających kluczem wiedzy lub możliwości (władzy).

Toteż badacze w trosce o zapewnienie swym pracom jak najszerszego kręgu odbiorców są zmuszeni do informowania o nich bądź w drodze ustnych komunikatów, bądź przez zwracanie się do prywatnych organów rozpowszechniania zamiast do czasopism naukowych o charakterze uniwersyteckim. Rozwiązania te stwarzają możliwość skontrolowania bezstronności badacza na podstawie sądu, jaki może sobie o nim wytworzyć publiczność.

Byłoby rzeczą trudną i czymś sztucznym rozróżniać to, co w działaniu Grupy Etnologii Społecznej charakteryzuje zasadniczo grupę badawczą, od elementów przypadkowych, nawet anegdotycznych, związanych z jej rozwojem. Pragniemy jednak, aby ta krótka wzmianka stała się podstawą wymiany poglądów i nowych dyskusji na temat problemów, które wyłaniają się przy pracy ekipy badawczej.

Tłum. Stanisława Lazarowa

ANTONINA KŁOSKOWSKA — ŁÓDŹ

ROZWÓJ SOCJOLOGII FRANCUSKIEJ

Lokalizacja obrad VI Światowego Kongresu Socjologicznego we Francji pozwoliła uczestnikom kongresu przybyłym z całego świata zapoznać się bezpośrednio z aktualnym stanem socjologii francuskiej. Ostatnie dziesięciolecie miało dla rozwoju tej socjologii wyjątkowe znaczenie. Francja z wielu względów może rościć pretensje do tytułu ojczyzny socjologii, której przygotowanie w okresie odrodzenia i oświecenia, później zaś wyodrębnienie w osobną dyscyplinę w XIX w. tak wiele zawdzięcza myślicielom francuskim.

Aż do pierwszych lat po drugiej wojnie światowej we Francji wpływy szkoły Durkheima i wybitne indywidualności jego uczniów powodowały pewną petryfikację stylu uprawiania socjologii, charakterystycznego dla schyłku XIX w., który nie określał wprawdzie całego stanu tej dyscypliny, ale nad nią dominował. Można też uznać za swoisty paradoks fakt, że w ojczyźnie St.-Simona, Comte'a, Le Playa i Durkheima nie było uniwersyteckich studiów socjologicznych jako wyodrębnionego kierunku specjalizacji. Dopiero w 1958 r. wprowadzono licencjat z socjologii. Jednocześnie niemal w ciągu lat pięćdziesiątych krystalizacja nowych orientacji

teoretycznych i badawczych zmanifestowała się wyraźnie w publikacjach, w rozwoju instytucji badawczych i wpływie socjologii na różne dziedziny życia praktycznego.

Imponującym świadectwem rozwoju socjologii francuskiej w poprzedzającym kongresie dziesięcioleciu była wystawa publikacji na kongresie. Katalog jej obejmował blisko 450 książek i czasopism reprezentujących najnowsze publikacje ze wszystkich dziedzin socjologii. We Francji ukazują się obecnie trzy czasopisma socjologiczne o charakterze ogólnym: wskrzeszone „L'Année Sociologique”, „Cahiers Internationaux de Sociologie” i od 1960 r. „Revue Française de Sociologie”, oraz liczne czasopisma wyspecjalizowane, jak „Sociologie du Travail”, „Les Archives de Sociologie des Religions”, „Communications”.

Główną podstawę rozwoju socjologii francuskiej stanowią instytucje badawcze reprezentujące różne formy organizacyjne oraz różnorodne, specjalne dziedziny zainteresowań. Na czoło tych instytucji wysuwa się Centre d'Etudes Sociologiques, stanowiący oddział głównej publicznej instytucji naukowo-badawczej Francji Centre National de la Recherche Scientifique, która może być porównana pod względem funkcji organizacji badań z akademiami nauk w krajach socjalistycznych.

Ośrodek Badań Socjologicznych stworzony został w 1945 r. z inicjatywy G. Gurvitcha w oparciu o tradycje istniejącego od 1930 r. przy Ecole Normale Supérieure Ośrodka Dokumentacji Społecznej, kierowanego przez C. Bouglé. Dyrektorem Centre d'Etudes Sociologique jest prof. Jean Stoetzel, profesor Sorbony i dyrektor Francuskiego Instytutu Badań Opinii Publicznej. Funkcje wicedyrektora pełni Pierre Naville. Członkami komitetu zarządzającego są m. in. profesorowie: R. Aron, R. Bastide i G. Friedmann.

Ośrodek, który w 1948 r. zatrudnił 6 pracowników, ma obecnie ponad 40 pracowników naukowo-badawczych skupionych w szesnastu zakładach badawczych. Ponadto ośrodek zatrudnia znaczną liczbę współpracowników kontraktowych oraz wykonujących prace zleczone. W porównaniu z innymi, bardziej wyspecjalizowanymi placówkami socjologicznymi, ośrodek odznacza się największą wielostronnością badań. Tematy prac prowadzonych w ostatnich latach grupują się wokół problematyki ogólnej teorii i metodologii socjologicznej i psychologii społecznej, socjologii wiedzy, moralności i religii, socjologii politycznej, socjologii wsi i miasta, rodziny i wychowania, czasu wolnego i środków masowego komunikowania.

Organizacja zakładów lub pracowni poświęconych poszczególnym dziedzinom badań przypomina strukturę analogicznych instytucji w innych krajach. Na uwagę zasługują wspólne dla całego ośrodka pracownie techniczne i urządzenia obsługujące wszystkich pracowników i dostarczające im pomocy w badaniach oraz zapewniające opracowaniom wysoki poziom techniczny i jednolitą formę. Do tych ostatnich urządzeń należy pracownia dokonująca obliczeń statystycznych danych masowych oraz pracownia graficzna opracowująca mapy, wykresy i ilustracje do publikowanych tekstów. Biblioteka ośrodka pełni ważną rolę jako centrum informacyjno-bibliograficzne.

Wobec różnorodności dziedzin badań oraz liczby i osobistej wybitności wielu badaczy skupionych w ośrodku trudno byłoby oczekiwać jednolitości charakteru jego prac. Na podkreślenie zasługuje nacisk położony zarówno na badania empiryczne, jak i na teorię. Wśród publikacji socjologów francuskich mniej jest proporcjonalnie prac zamykających się całkowicie w ciasnych empirycznych perspektywach jednego badania aniżeli wśród publikacji amerykańskich.

Nie znaczy to, aby we Francji nie prowadzono badań socjologicznych o charakterze usługowym nastawionych na uzyskanie w krótkim czasie relacji o wybranej dziedzinie rzeczywistości społecznej. Podobnymi badaniami zajmują się zwłaszcza prywatne instytucje badawcze, jak ETMAR, poświęcony studiom rynku, i Institut Français de l'Opinion Publique. Organ instytutu, „Sondages”, w pierwszym półroczu 1966 r. ogłosił rezultaty 45 badań opinii dotyczących zagadnień polityki wewnętrznej (np. popularność gen. de Gaulle'a) i zagranicznej (np. stosunek wobec Chin, wobec paktu atlantyckiego i wspólnego rynku) oraz zagadnień ekonomicznych i społeczno-kulturalnych (zatrudnienie i bezrobocie, początek roku szkolnego, reklama w telewizji). Badania i publikacje tego typu nie posiadają szerszej oprawy teoretycznej; dostarczają jednak niejednokrotnie materiałów porównawczych prac prowadzonym w ośrodkach o charakterze teoretycznym. Charakterystyczne jest, że profesor J. Stoetzel pełni jednocześnie funkcje dyrektora Centre d'Etudes Sociologiques i Ośrodka Opinii Publicznej.

Znamiennym wskaźnikiem rozwoju Ośrodka Badań Socjologicznych jest rosnąca liczba jego publikacji, która do 1963 r. przekroczyła 500 pozycji. W tym roku pracownicy ośrodka ogłosili 35 prac, podczas gdy do 1951 r. średnio ogłaszano 4 prace rocznie. Jak wynika z charakterystyki orientacji ośrodka, waga jego dorobku naukowego jest dwójaka. Po pierwsze badania dostarczają socjologicznej analizy różnych dziedzin życia Francji rozpatrywanych często na szerokim tle porównawczym. Można tu wymienić tytułem przykładu badania z dziedziny socjologii pracy i przemysłu, reprezentowane zwłaszcza przez prace G. Friedmanna, P. Naville'a, M. Moscovi, A. Touraine'a, O. Benoit, socjologiczne badania wsi H. Mendras i M. Jolliveta, badania nad czasem wolnym i kulturą J. Cazeneuve, J. Dumazediera, E. Morina.

Ogólnoteoretycznym metodologicznym aspektem różnych dziedzin socjologii poświęcają prace R. Boudon, P. H. Maucrcps, J. Stoetzel. Pracownicy ośrodka brali żywy udział w opracowaniu obszernego, dwutomowego wykładu socjologii ogólnej *Traité de Sociologie*, wydanego pod redakcją G. Gurvitcha (Paris 1958, 1960). Na uwagę zasługuje wreszcie nowa, charakterystyczna trzypięciotomowa publikacja *Le Vocabulaire des Sciences Sociales*, pod redakcją R. Boudona i P. Lazarsfelda. We Francji ukazuje się obecnie wiele przekładów obcych prac socjologicznych. Można tutaj wymienić podręcznik badań społecznych Festingera i Katza, *Sociology Today* pod redakcją Mertona, przekłady Parsonsa, Millsa, Lintona, Klineberga. *Le Vocabulaire de Sciences Sociales* nie jest jednak tylko przekładem znanego zbioru opublikowanego w 1955 r. pod redakcją F. Lazarsfelda i M. Rosenberga w Stanach Zjednoczonych. Zachowując część materiałów tamtego wydawnictwa, zbiór został na nowo skonstruowany z uwzględnieniem nowych prac reprezentujących metodologiczny dorobek socjologii francuskiej wywodzący się z tradycji socjologii francuskiej, sięgających Simianda i Halbwachsa oraz z najnowszych rezultatów prac francuskich socjologów. Na 25 artykułów zawartych w pierwszym tomie 10 stanowią prace autorów francuskich, zaś jeden artykuł dotyczący zagadnień typologicznych napisany jest wspólnie przez J. Stoetzela i F. Lazarsfelda. Część poświęcona wskaźnikom parametrycznym w dwóch trzecich wypełniona została przez prace francuskie.

Trzeba mocno podkreślić znaczenie tej publikacji, która kodyfikuje metody operowania wskaźnikami w naukach społecznych i rozważa różnorodne zagadnienia teoretyczne, metodologiczne i techniczne związane z przechodzeniem od teoretycznej konceptualizacji do empirycznej realizacji badań oraz od rezultatów studiów empirycznych do ogólnych wniosków i teoretycznych generalizacji. Ta trzy-

tomowa seria będzie niewątpliwie miała istotne znaczenie zarówno dla nauczania socjologii, jak dla organizacji badań i rozwoju teorii socjologicznej we Francji i w innych krajach korzystających z naukowej literatury francuskiej. Jej podwójną funkcję w taki właśnie sposób scharakteryzował prof. Stoetzel w przedmowie do pierwszego tomu serii.

Należy przy tym podkreślić, że *Le Vocabulaire de Sciences Sociales* został opracowany dzięki współpracy redakcyjnej i krytycznej licznego zespołu pracowników Ośrodka Badań Społecznych. Pomocy przy jego wydaniu dostarczyła także Szósta Sekcja Ecole Pratique des Hautes Etudes, której oddział socjologiczny stanowi również ważny ośrodek łączący funkcje badawcze i dydaktyczne z dziedziny socjologii. Zagadnienia socjologiczne uwzględniają również w ramach swoich zainteresowań inne oddziały Ecole Pratique o pokrewnej tematyce społecznej.

Przykładem podobnej wspólnoty zainteresowań może być wydana przez Ecole Partique — Centre d'Etudes Economiques książka Leona Epsteina *L'Economie et la morale aux débuts du capitalisme industriel en France et en Grande Bretagne* (Paris 1966). To gruntowne, źródłowe studium, którego sama bibliografia obejmuje 25 stron, przynoszące bogaty zasób informacji na temat wczesnych badań, postaw ideologicznych i teorii związanych z rozwojem kapitalizmu w Europie zachodniej, należy w równej mierze do historii doktryn ekonomicznych i społecznych. Jako swych pierwszych mistrzów autor książki wymienia w przedmowie Stefana Czarnowskiego i Stanisława Ossowskiego.

Zarówno CNRS, jak Ecole Pratique patronują badaniom socjologicznym różnostronnym i ogólnym — podobnie jak to ma miejsce w wypadku Ośrodka Badań Socjologicznych. Obok nich działają we Francji własne zespoły badawcze o charakterze bardziej wyspecjalizowanym. Przykładem takiej właśnie instytucji jest Ośrodek Badań nad Komunikacją Masową (CECMAS) przy Ecole Pratique, zorganizowany w 1960 r. pod dyrekcją profesora G. Friedmanna, który wraz z Rolandem Bartes i Edgarem Morin kieruje jego pracami. Zgodnie z charakterystyką głównych kierunków aktywności ośrodka przedstawioną przez prof. Friedmanna CECMAS zajmuje się badaniem związków między społeczeństwem globalnym a komunikacją masową ujętą w aspekcie instytucjonalnym, badaniem skutków przypisywanych wpływom masowej komunikacji, poznawaniem faktycznych postaw, ról oraz funkcji i potrzeb społecznych związanych z działaniem komunikacji masowej, wreszcie zaś analizą treści przekazywanych za pomocą środków masowego komunikowania.

To ostatnie zagadnienie odgrywa w pracach ośrodka szczególną rolę i wiąże się z charakterystyczną cechą jego organizacji. Jak podkreślono poprzednio, dziedzina badań ośrodka rozpatrywana z punktu widzenia socjologicznej problematyki jest ściśle wyspecjalizowana. Nie oznacza to bynajmniej, że jest wąska. Łączy się ona z problematyką właściwą pokrewnym naukom humanistycznym uprawiającym semiotyczną analizę strukturalną: etnologią, lingwistyką, estetyką, teorią informacji itp. R. Bartes, który zwłaszcza reprezentuje w ośrodku ten nurt teoretyczno-badawczy, nie ogranicza swoich zainteresowań do treści masowych przekazów ujmowanych w ich symbolicznym aspekcie. lecz podejmuje również próby semiotycznej analizy innych zjawisk kultury, np. mody i ogólnie sposobu ubierania się, jedzenia. Inspirując się koncepcjami Lévi-Straussa, R. Bartes jest zwolennikiem ujmowania wszystkich badanych dziedzin zjawisk jako przejawów symbolicznych odpowiadających systemom lingwistycznym.

Edgar Morin określił z teoretycznego punktu widzenia swoje aktualne badania nad kulturą masową jako badanie współczesności z punktu widzenia roli wydarzenia, wypadku w życiu społecznym. Uczestniczy on wraz z innymi współpra-

ownikami ośrodka w zbiorowych badaniach monograficznych prowadzonych pod kierunkiem G. Friedmanna w małej społeczności bretońskiej Plozévet.

Ponadto CECMAS prowadzi badania nad różnymi zagadnieniami związanymi z recepcją radia, telewizji i filmu, zwłaszcza zaś z działaniem środków masowego komunikowania na młodzież. Organizacją badań porównawczych nad młodzieżą zajmuje się E. Morin. Ośrodek ma 13 stałych pracowników i liczne kręgi osób współpracujących. Redagowany przez ośrodek kwartalnik „Communications” znany jest szeroko także poza środowiskami socjologicznymi ze względu na problematykę semiotyczną, której poświęca wiele uwagi.

Interdyscyplinarne kontakty oraz współpraca z instytucjami i organizacjami o charakterze praktycznym charakterystyczna dla Ośrodka Badań nad Komunikacją Masową stanowią również cechą innych zespołów socjologów francuskich. Odnosi się to zarówno do Ośrodka Badań Socjologicznych CNRS, jak do Groupe d'Ethnologie Sociale pod kierunkiem P. H. Chombart de Lauwe'a, której organizację i działania przedstawia osobny komunikat.

Duże znaczenie dla rozwoju badań socjologicznych posiadają ponadto prace Instytutu Demograficznego oraz Instytutu Statystycznego. Obie te instytucje zatrudniają socjologów i uwzględniają problematykę socjologiczną w swoich opracowaniach oraz publikacjach, jakkolwiek prace ich noszą na ogół częściej praktyczny i opisowy aniżeli ogólnoteoretyczny charakter.

Praktyczne zastosowania socjologii we Francji nie ograniczają się przy tym do dziedziny demograficzno-statystycznej lub ekonomicznej, z którą wiąże się szeroko rozwinięta dziedzina socjologii pracy. Związek socjologii z praktycznym zadaniem organizacji życia społecznego we Francji można zilustrować również na przykładzie zagadnień kulturalnych. Zagadnienia kultury są szeroko uwzględniane w planach badań wszystkich wymienionych instytucji socjologicznych oraz w programie studiów socjologicznych. W zeszycie wydawnictwa „L'Expansion de la Recherche Scientifique”, poświęconym zagadnieniom kultury, A. Holleaux, dyrektor gabinetu ministra do spraw kulturalnych, pisał w związku z polityką kulturalną Francji: „Polityka kulturalna nie może kierować się wyłącznie postulatami estetycznymi i moralnymi. Powinna przyjmować za punkt wyjścia dane obiektywne i znajdować naukowe oparcie w znajomości potrzeb społecznych” („L'Expansion de la Recherche Scientifique”, 1964, nr 21).

W świetle zawartych w tym zeszycie artykułów działalność socjologów francuskich służy polityce kulturalnej poprzez badanie aktualnego stanu instytucji kulturalnych i ocenę ich funkcji w oparciu o dane porównawcze, przez analizę zainteresowań i potrzeb publiczności uwzględniającą główne tendencje ewolucji i umożliwiającą ekstrapolację aktualnych obserwacji, przez ocenę nateżenia potrzeb występujących w odniesieniu do różnych dziedzin życia kulturalnego.

Zdaniem J. Dumazediera nawet w krajach wysoko rozwiniętych pod względem ekonomicznym można mówić o niedorozwoju kulturalnym, bowiem inwestycje i organizacja życia kulturalnego nie nadążają za potrzebami wynikłymi z przemian ekonomicznych i ze wzrostu kategorii czasu wolnego. Zgodnie z jego poglądem badania naukowe podporządkowane potrzebom praktyki, zwłaszcza ekonomiczne i socjologiczne, powinny odpowiedzieć przede wszystkim na następujące pytania: jakie są potrzeby kulturalne różnych środowisk społecznych, jakie kryteria rozwoju kulturalnego odpowiadają zarazem tym potrzebom oraz kryteriom wartości ustalonym przez wyspecjalizowane w tej dziedzinie ugrupowania i osoby, jak należy ustalić hierarchię zadań odpowiadającą porządkowi ich

realizacji, jakie wykorzystanie posiadanych środków materialnych uznać można za najbrdziej efektywne i jak ocenić wydajność inwestycji.

Według Dumazediera polityka kulturalna mniej dotąd korzystała z badań socjologicznych niż polityka gospodarcza. mimo że podbudowa taka szczególnie jest potrzebna w dziedzinie, której działanie jest zwrócone bezpośrednio na ludzi, nie na dobra materialne. Jeden z głównych postulatów, który Dumazedier formułuje w stosunku do organizacji życia kulturalnego Francji na podstawie swoich wieloletnich badań z dziedziny socjologii kultury i czasu wolnego, tyczy rozbudowy działalności tzw. *animateurs*, instruktorów i bezpośrednich inspiratorów oraz przywódców aktywności kulturalnej, docierających do grup nieformalnych w różnych środowiskach społecznych i organizujących ich czas wolny celem jego wykorzystania w różnych formach kulturalnej działalności. Aktualną liczbę 10 tysięcy takich instruktorów należałoby, zdaniem Dumazediera, podnieść do 50 tysięcy.

Inna forma bezpośredniego oddziaływania na praktyczną realizację polityki kulturalnej i społecznej we Francji wiąże się z zatrudnieniem socjologów w instytucjach publicznych i prywatnych mających związek z organizacją życia społeczno-kulturalnego i ich współpracą z urzędnikami kierującymi tą organizacją. M. Piquard w artykule poświęconym współpracy socjologa z urzędnikiem-praktykiem wskazał główne czynniki utrudniające współpracę, uwzględniając tutaj zbyt ogólne, czysto poznawcze zainteresowania socjologa, jego obawę przed wyciąganiem doraźnych wniosków praktycznych z badań nie zakończonych ostateczną konkluzją, zbyt techniczny język itp. Zdaniem autora pod wszystkimi tymi względami znacznie łatwiej urzędnikowi porozumieć się z socjologiem zatrudnionym w tej samej instytucji, który lepiej rozumie potrzeby praktyczne niż pracownik instytutu nastawionego w zasadzie na badania podstawowe.

Jak stąd widać, obok wspomnianej poprzednio współpracy z praktyką instytucji badawczych, która rozwija się od dawna mimo wszelkich zastrzeżeń, gruntuje się obecnie i rozszerza we Francji idea zatrudniania socjologów w różnorodnych przedsiębiorstwach i placówkach praktycznej działalności ze szczególnym uwzględnieniem pracowni planistycznych, urbanistycznych, instytucji kulturalnych i przemysłowych. Realizacja tej idei oznacza nową i charakterystyczną fazę rozwoju socjologii francuskiej.

W dziedzinie socjologii, podobnie jak w wielu innych dziedzinach nauki francuskiej, Paryż odgrywa rolę naczelną. Także i w tej dziedzinie nie posiada jednak wyłączności. Ośrodki badań socjologicznych oraz zbliżonych istnieją także w licznych miastach prowincjonalnych: od Bordeaux, od którego rozpoczął niegdyś swą karierę akademicką Durkheim, po Strasbourg i od Aix la Provence z żywym ośrodkiem nauk prawnych i społecznych po Le Havre. Można oczekiwać, że występujące wykorzystanie socjologii w praktycznych zastosowaniach wpłynie również na rozwój nauczania socjologii w uniwersytetach całej Francji.